

УДК 78.031: 316.347] (477)
<https://doi.org/10.32461/190688>

Кдирова Інеш Осербаївна,
заслужена артистка України, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв
ORCID ID 0000-0003-2717-904X
inesh-k@ukr.net

ЕТНІЧНИЙ РЕНЕСАНС В УМОВАХ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Метою дослідження є процес національно-культурного розвитку етнічних меншин України, їх творча та просвітницька діяльність в умовах розбудови української державності. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні діалектичного, аналітичного методів з метою визначення специфіки та особливостей формування етнічних товариств у сучасний період; семиотичного та культурологічного методів для аналізу соціокультурних процесів з метою репрезентації етнічної культури через призму національних традицій. **Наукова новизна** полягає у розгляді основних аспектів етнічної культури: автор уточнює поняття етнічної самоідентифікації, визначає основні чинники об'єднання етнічних груп на шляху до розвитку національної самобутності, аналізує культурну та соціальну діяльність організацій національних меншин, що виникли і функціонують в Україні. **Висновки та перспективи подальших досліджень.** Аналіз сучасного стану та основних тенденцій розвитку етнонаціональних процесів, зростання їхнього внеску у соціально-політичне, економічне та духовне життя нашого суспільства свідчить про етнічний ренесанс української нації та всіх національних спільнот, які проживають на території країни. Сформована за роки незалежності політико-правова база створила надійне підґрунтя для гармонійного поєднання інтересів усіх етнонаціональних компонентів українського суспільства, рівних умов для їхньої активної участі в державотворчих процесах, забезпечення балансу і потреб розвитку як етнічної більшості, так й етнічних меншин. Позитивним чинником розвитку етнонаціональної сфери є створення умов та надання можливості представникам різних національностей відроджувати, зберігати свою етнічну самобутність, мову й культуру, традиції, звичаї, обряди. Відродження етнонаціонального буття є важливим державотворчим чинником, що дає підстави для консолідації навколо ідеї зміцнення Української демократичної держави усіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження.

Ключові слова: етнічна культура, національна самоідентифікація, етнічне мистецтво, творча діяльність національно-культурних спільнот, національна єдність.

Кдырова Инеш Осербаевна, доцент кафедры музыкального искусства Киевского национального университета культуры и искусств

Етнічний ренесанс в умовах розвитку Українського державства

Целью исследования является процесс национально-культурного развития этнических меньшинств Украины, их творческая и просветительская деятельность в условиях развития украинской государственности. **Методология исследования** заключается в применении диалектического, аналитического методов с целью определения специфики и особенностей формирования этнических обществ в современный период; семиотического и культурологического методов для анализа социокультурных процессов с целью репрезентации этнической культуры через призму национальных традиций. **Научная новизна** заключается в рассмотрении основных аспектов этнической культуры: автор уточняет понятие этнической самоидентификации, определяет основные факторы объединения этнических групп на пути к развитию национальной самобытности, анализирует культурную и социальную деятельность организаций национальных меньшинств, возникли и функционируют в Украине. **Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Анализ современного состояния и основных тенденций развития этнонациональных процессов, увеличение их вклада в социально-политическую, экономическую и духовную жизнь общества свидетельствует о этническом ренессансе Украинской нации и всех национальных меньшинств, проживающих на территории страны. Сформированная за годы Независимости политико-правовая база создала надежную основу для гармоничного сочетания интересов всех этнонациональных компонентов украинского общества, равных условий для их активного участия в процессах становления Украины. Положительным фактором развития этнонациональной сферы является создание и предоставление возможности представителям разных национальностей возрождать, сохранять свою этническую самобытность, язык и культуру, традиции, обычаи, обряды. Возрождение этнонационального бытия является важным фактором, что дает основания для консолидации вокруг идеи укрепления Украинского демократического государства всех граждан, независимо от их этнического происхождения.

Ключевые слова: этническая культура, национальная самоидентификация, этническое искусство, творческая деятельность национально-культурных обществ, национальное единство.

Kdyrova Inesh, Associate Professor of the Department of Musical Art of the Kiev National University of Culture and Arts

Ethnic renaissance in the conditions of development of Ukrainian statehood

The purpose of the article is the process of national and cultural development of ethnic minorities in Ukraine, their creative and educational activities in the context of the development of Ukrainian statehood. **The methodology** of the research is to apply dialectical, analytical methods to determine the specifics and features of the formation of ethnic societies in the modern period; semiotic and culturological methods for the analysis of socio-cultural processes to represent ethnic culture through the prism of national traditions. **The scientific novelty** consists in consideration of the main aspects of ethnic culture: the author clarifies the concept of ethnic self-identification, defines the main factors of the association of ethnic groups on the way to the development of national identity, analyzes the cultural and social activities of organizations of national minorities that have arisen and are functioning in Ukraine. **Conclusions.** An analysis of the current state and main trends in the development of ethnic-national processes and their contribution to the socio-political, economic and spiritual life of our society suggests that the restoration of the independence of the Ukrainian state has changed the social status of the Ukrainian nation and all ethnic communities living on the territory of the country and provided it — a powerful impetus to their national-cultural revival. The political and legal basis formed during the years of independence has created a solid foundation for the harmonious combination of the interests of all ethnic-national components of Ukrainian society, equal conditions for their active participation in state-building processes, ensuring the balance and needs of the development of both the ethnic majority and ethnic minorities. A positive legal factor for the development of the ethnic-national sphere is the creation of conditions and the possibility for representatives of different nationalities to revive, preserve their ethnic identity, language, and culture, traditions, customs, ordinances. The revival of ethnic-national life is an essential state-building factor, which gives grounds for consolidation around the idea of strengthening the Ukrainian democratic state of all citizens, regardless of their ethnic origin.

Key words: ethnic culture, national identity, ethnic art, creative activity of national-cultural communities, national unity.

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство визначається як полікультурне, в якому помітний та стійкий розвиток отримала більшість етнічних культур. Поліетнічність суспільства проявляється в тому, що різні етнічні культури існують і розвиваються в межах різноманітних культурних практик, спираючись на законодавчу підтримку з боку держави, на офіційному юридичному визнанні рівноправ'я культур всіх етнічних груп, які проживають на території України. Розбудова цивілізованої держави завжди супроводжується процесом національної самоідентифікації, етнічним відродженням, підвищенням інтересу до етнічної історії та культури. Гармонічне існування багатонаціональних держав, як відомо, можливе лише у суспільстві, що має високу культуру. А високий рівень культури досягається у тому числі і за рахунок збереження системи національних традицій та мистецтва. Під національними ми розуміємо традиції не лише українців як титульного етносу, а й традиції представників інших національностей, що населяють Україну. Процес відродження національних культур є дуже важливим тому, що через взаємне пізнання співіснуючих національних культур формуються толерантні міжетнічні стосунки, що є надійним фундаментом національної єдності.

Аналіз досліджень і публікацій. Складність та багатовекторність проблеми відродження національних меншин зумовлюють чималий інтерес до неї з боку науковців, оскільки етнічний ренесанс – складне та полікомпонентне явище. Актуальні проблеми нинішнього етапу розвитку багатонаціонального українського суспільства розглядаються у ґрунтовних працях провідних науковців В. Андрущенка, О. Ануфрієва, В. Антоненка, В. Бебика, М. Головатого, В. Горбатенка, В. Євтуха, В. Кременя, І. Кураса, О. Майбороди, В. Ребкала, О. Сагана, В. Трощинського, М. Шульги. Українська етнополітична і суміжна проблематика збагатилася захищеними докторськими дисертаціями О. Антонюка, В. Вівчарика, В. Ігнатова, І. Онищенко, Т. Рудницької, В. Скуратівського, Л. Шкляра та інших. Активно ведуться етноісторичні та етнODEMOґрафічні дослідження, представлені у монографічних виданнях, що побачили світ останнім часом.

Метою статті є висвітлення процесу національно-культурного відродження етнічних меншин України та аналіз діяльності національно-культурних об'єднань в умовах розбудови української державності. Предметом дослідження є процес національно-культурного відродження етнічних меншин, культурницька, освітня, соціальна діяльність організацій національних меншин, що виникли і функціонують в регіонах України з 1991 по 2013 роки. Результати дослідження процесу національно-культурного відродження етнічних спільнот на сучасному етапі допоможе відповідним органам влади проводити виважену етнополітику, спрямовану на формування толерантного клімату в державі та на запобігання міжнаціональній ворожнечі, що стала бідом для багатьох країн сучасного світу. Внаслідок історичних процесів Україна сформувалася як держава с поліетнічним складом

населення, що обумовило формування традиційно мирного співіснування та культурної взаємодії між різними етнічними спільнотами.

Виклад основного матеріалу. Кожен етнос становить замкнену цілісну систему, і її функціонування базується на багатьох чинниках. Зокрема, це складові етнічної культури, фактори, що творять етнос як організм соціальний та біологічний, а також фактори, що відповідають за збереження його самосвідомості. Загалом, осмислення суспільного розвитку людини і цивілізації не може базуватися в наш час на концепції, в основу якої покладено лише один принцип. Необхідним є глибоке дослідження культури етносу, її структури та складників, оскільки саме в цій площині лежить відповідь на питання про шляхи та напрями розвитку людства [3]. У науково-пізнавальному і прикладному сенсі винятковий інтерес становить процес культурного самовизначення (самоідентифікації) етнічних груп в Україні. Перед етнічною групою стоїть мета посилити те особливе, що вирізняє її з-поміж інших етнічних груп, які проживають на території України. Ці прагнення породили сплеск етнічної активності, що проявилось насамперед у зверненні до традицій, звичаїв, мови, релігійності, набуваючи щораз глобальнішого характеру.

Культурна самоідентифікація є одним з найважливіших етапів і процесів культурного устрою кожної етнічної групи. Основним етнічним визначником вважається поняття етнічної ідентичності, тобто усвідомлення людиною своєї приналежності до тієї чи іншої етнічної спільноти, що базується на спільності мови, історичної долі, культури, побуту, традицій, звичаїв, способу господарювання тощо. Потреба в ідентифікації пов'язана з тим, що у колективі особистість почуває себе у безпеці та відчуває потребу в самоідентифікації себе з певною етнічною групою, усвідомленні самої себе як невід'ємної частки своєї групи [9]. Таким чином, культурна самоідентифікація етнічних груп — це самовизначення, усвідомлення себе з тими культурними рисами (мовою, мистецтвом, символами, ритуалом, одягом, прикрасами тощо), які притаманні лише певній етнічній групі [2]. Національне відродження торкається передусім духовної сфери життя суспільства, розпочинаючись з самопізнання, з ототожнення себе з представниками якогось окремого етносу і з усвідомлення необхідності краще знати історію свого народу, його мову, культуру, традиції, його місце серед інших народів світу. Одним з проявів етнічного відродження національних меншин є створення та діяльність національно-культурних організацій, які об'єднують людей з метою здійснення різноманітних заходів, спрямованих на сприяння етнічному відродженню тієї чи іншої меншини. Існування національно-культурних об'єднань дозволяє громадянам, що не належать до титульного етносу, найбільш повно реалізувати право на вивчення своєї етнічної культури, мови, традицій, що за важких економічних умов держава не завжди може забезпечити. Саме через функціонування національно-культурних товариств громадський рух у нинішній час набуває розвитку, поглиблюються процеси відродження етнічної самобутності.

На 1 січня 2013 року в Україні діє близько 1300 об'єднань національних меншин, 39 із них мають всеукраїнський статус. У березні 2018 року було зафіксовано понад 2 тисячі художніх колективів національних спільнот. Реально визначилися як національні меншини 38 етносів, тобто утворили свої громадські організації, що представляють і відстоюють перед органами державної влади і місцевого самоврядування права й інтереси своєї національності. Зросла внутрішня солідарність, згуртованість представників національно-культурних товариств, удосконалюється співпраця цих об'єднань з органами виконавчої влади різних рівнів, у середовищі таких етнічних спільнот, як росіяни, болгари, греки, німці, поляки, румуни, угорці, молдовани, естонці, вірмени, грузини практично завершився період інтенсивного утворення національно-культурних товариств. Ці організації репродукують свою етнічну самобутність, тобто володіють внутрішніми резервами для формування досить стійкої етнічної самосвідомості та збереження етнокультурних цінностей [4].

Глибоке дослідження теми громадських організацій національних меншин в Україні провела науковець Лойко Л. І. Новітня історія цих організацій починається з кінця 1980-х років, але передісторія сягає, щонайменше, середини XIX ст. Форми етнічної самоорганізації та засоби державної етнополітики за цей час були найрізноманітнішими. Введення етнополітики до правового поля молоді незалежної держави підштовхнуло розвиток інтеграційних процесів у міжетнічному середовищі [5]. Національні товариства нерідко виступають у формі асоціацій, культурних центрів, земляцтв, громад, завдання яких полягає у захисті прав своїх членів. Національні організації мають структуру, яка включає представницькі, виконавчі й контрольно-ревізійні органи [7]. За принциповою значущістю, пріоритет серед програмних завдань віддається вирішенню етнокультурних проблем, наступними йдуть економічні, політико-ідеологічні, пропагандистські, інформаційно-освітні та інші. У процесі діяльності вказані організації отримують державну допомогу. Фінансування з державного бюджету розвитку національних меншин

здійснюється через надання коштів для реалізації конкретних заходів, спрямованих на збереження етнічної самобутності, національної культури і національної мови також через громадські організації. Суттєву фінансову допомогу національно-культурні товариства отримують також від своїх етнічних батьківщин, міжнародних фондів та окремих меценатів.

Культурна специфіка етносів — це не лише сукупність традиційно-побутових особливостей матеріальної і духовної культури, що склались у минулому, а й культурні досягнення народу, його внесок у національну та сучасну світову культуру [3]. У системі етнічної культури консолідуючим чинником виступає мистецтво. Мистецтво містить в собі конкретне вираження художніх прагнень народу і має відповідний культурно-історичний ґрунт, на якому завдяки зусиллям творців проростають зерна нових надбань і досягнень [5]. Цінність і показовість етнічного для мистецтва полягає в тому, що воно становить органічну цілісність засвоєних монолітів, які прийшли шліфування часом, усе більше набираючи виразності у своїй самородності. Досвід усної народної творчості в широкому спектрі видів і жанрів, що нерідко паралельно йдуть з видами і жанрами професійного мистецтва, найкращим чином підтверджує цю думку. Як правило, звертається увага на спільність естетичних побутово-практичних функцій, особливо у сфері художніх промислів. У творах декоративно-прикладного мистецтва, в архітектурних способах розкриті характери, почуття, погляди людей і через них - суть громадського життя тієї або іншої історичної епохи та етнічної групи. Твори мистецтва розповідають нам не тільки про спосіб життя, думках, почуттях окремої людини, але і про світогляд, світовідчуття суспільства, його ідеалах. Отже, в епіцентрі уваги до етносу, що є фундаментальною клітиною в аналізі таких спільностей, як плем'я, народність, нація, виявився не лише зміст цього поняття, а й діалектичність переходу до більш загальних категорій – міжетнічних, міжнаціональних зв'язків у загальнолюдській єдності [6]. Міжнаціональні відносини, функціонування національно-культурних товариств — сфера надзвичайно делікатна. Відтак висвітлення цієї проблематики у ЗМІ потребує виваженості, дотримання загальноновизнаних норм людської етики, гуманізму, демократичності, поваги до національних мов, культур, традицій, до почуття гідності етнічних спільнот та громадян, які до них належать, достовірності й неупередженості у викладенні фактів. Європейський вибір, що зробила Україна — це водночас і рух до стандартів реальної демократії, базованої на засадах верховенства права й свобод людини та громадянина, у тому числі представників національних меншин. Ефективна реалізація положень Програми діяльності Уряду потребує удосконалення національного законодавства у сфері міжнаціональних відносин та адаптації його положень до міжнародно-правових стандартів ЄС. Зокрема, зараз йдеться про таку модель етнонаціонального розвитку України, котра мала б базуватися на визнанні права українського народу на політичне самовизначення як титульної нації, із забезпеченням найширших прав і свобод представників кожної етнічної групи як повноправних громадян України.

Аналіз основних тенденцій розвитку етнонаціональних процесів, зростання їхнього внеску у соціально-політичне, економічне та духовне життя нашого суспільства свідчить про те, що відновлення незалежності Української держави змінило суспільний статус української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають на території країни і надало могутній поштовх до їхнього національно-культурного відродження. Позитивним правовим чинником розвитку етнонаціональної сфери є створення умов та надання можливості представникам різних національностей відроджувати, зберігати свою етнічну самобутність, мову й культуру, традиції, звичаї, обряди. Етнічний ренесанс, відродження етнонаціонального буття є важливим державотворчим чинником, що дає підстави для консолідації навколо ідеї зміцнення Української демократичної держави усіх громадян, незалежно від їхнього етнічного походження. Адже саме дійова взаємодія української нації та національних меншин сприятиме становленню в Україні громадянського суспільства.

Література

1. Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М. *Культура. Ідеологія. Особистість*. Київ : Знання України, 2002. 578 с.
2. Ануфрієв О. М. Взаємодія етнічних культур як підґрунтя розвитку національної свідомості. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія : Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2002. Вип. 10. С. 25–29.
3. Ануфрієв О.М. Етнокультура в системі національної культури. *Українознавство*. 2002. № 1–2. С. 241–242.
4. Кдирова І. О. Музичне мистецтво етнокультурних спільнот в сучасній Україні. *Взаємодія культур і збереження розмаїття форм культурного самовираження в умовах глобалізації* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., (28–29 травня 2013 р.). Київ : НАКККіМ, 2013. С. 157–165.

5. Лойко Л. І. *Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність* : монографія. Київ : ПЦ «Фоліант», 2005. 634 с.
6. Нікішенко Ю. І. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Серія : Теорія та історія культури*. 2004. Т. 24. С. 4–12.
7. Саган О. Аспекти формування і реалізації державної етнонаціональної політики та гармонізація міжнаціональних відносин в умовах європейського вибору України. *Україна – НАТО = Ukraine – NATO*. 2008. № 2. С. 41–51.
8. Станкевич М. Народне мистецтво й етносвідомість. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство*. 2001. № 2 (7). С. 85–89.
9. *Україна поліетнічна* / Ін-т дослідж. діаспори. Київ, 2003. 107 с.
10. Шульга Н. А. *Этническая самоидентификация личности*. Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 1996.

References

1. Andrushchenko, V., Huberskyi, L., Mykhalchenko, M. (2002). *Kultura. Ideolohiia. Osobystist* [Culture. Ideology. Personality]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
2. Anufriiev, O.M. (2002). *Vzaiemodiia etnichnykh kultur yak pidgruntia rozvytku natsionalnoi svidomosti* [Interaction of ethnic cultures as the basis for the development of national consciousness]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriiia : Relihiieznavstvo. Kulturolohiiia. Filosofiiia* [in Ukrainian].
3. Anufriiev, O.M. (2002). *Etnokultura v systemi natsionalnoi kultury* [Ethnoculture in the system of national culture]. *Ukrainoznavstvo* [in Ukrainian].
4. Kdyrova, I.O. (2013). *Muzychne mystetstvo etnokulturnykh spilnot v suchasni Ukraini* [Musical art of ethno-cultural communities in modern Ukraine]. *Vzaiemodiia kultur i zberezhenia rozmaittia form kulturnoho samovyrazhennia v umovakh hlobalizatsii* [in Ukrainian].
5. Loiko, L.I. (2005). *Hromadski orhanizatsii etnichnykh menshyn Ukrainy: pryroda, lehitymnist, diialnist* [Public organizations of ethnic minorities of Ukraine: nature, legitimacy, activities] : monohrafiia. Kyiv : PTS «Foliant» [in Ukrainian].
6. Nikishenko, Yu. I. (2004). *Poniattia «etnichna kultura» i «tradytsiina kultura» v etnokulturolohii* [The concept of "ethnic culture" and "traditional culture" in ethnocultural studies]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska Akademiia». Seriiia : Teoriiia ta istoriia kultury* [in Ukrainian].
7. Sahan, O. (2008). *Aspekty formuvannia i realizatsii derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky ta harmonizatsiia mizhnatsionalnykh vidnosyn v umovakh yevropeiskoho vyboru Ukrainy* [Aspects of formation and realization of state ethno-national policy and harmonization of interethnic relations in the conditions of European choice of Ukraine]. *Ukraina – NATO = Ukraine – NATO* [in Ukrainian].
8. Stankevych M. (2001). *Narodne mystetstvo y etnosvidomist* [Folk art and ethno consciousness]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Seriiia : Mystetstvoznnavstvo* [in Ukrainian].
9. *Ukraina polietnichna*. (2003). [Ukraine is multiethnic] / In-t doslidzh. diaspory. Kyiv [in Ukrainian].
10. Shul'ga, N.A. (1996). *Etnicheskaya samoidentifikatsiya lichnosti* [Ethnic identity self-identification]. Kiev : In-t sotsiologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2019
Прийнято до публікації 21.10.2019*